

Társadalmi helyzet – esélyegyenlőtlenség – integráció

Magyarországon a közoktatás színvonalát alapvetően meghatározó negatív tényezővé vált az iskolarendszer esélyegyenlőtlenségeket újratermelő jellege. Az iskolarendszerben megszerezhető tudás minősége elsősorban attól függ, hogy a tanuló milyen szocioökonómiai helyzetű családban nő fel. A szociális helyzet ilyen erős hatása nem pusztán az e tekintetben hátrányos helyzetűvé vált tanulók számára jár negatív következménnyel, hanem az egész országra nézve. Kulcskérdéssé vált, hogy korlátozzák-e a jövőben az iskola esélyegyenlőtlenségeket növelő hatását.

Az iskolai szelekció az a folyamat, amelyben létrejön ez a helyzet. Gyakran azonban a fogalom szűkebb értelmezést kap, s pusztán az iskolák, illetve a tanulócsoportok szociális szempontú homogenizálását értik alatta. A homogenításra törekvés is szelekció természetesen, hatásai – ez ma már világosan látszik – negatívak, azonban a heterogén összetétel, akár „erőszakos” eszközökkel történő kialakítása, nem megteremtve az együttnevelés tartalmi, pedagógiai feltételeit, akár káros folyamat is lehet.

A hátrányos helyzet kialakulása nem csak azon múlik, hogy számos tanuló a tanulást egyáltalán nem segítő körülmények közül érkezik az iskolába. A hátrányos helyzet kialakulásához az is „kell”, hogy az iskola a gyerekekkel szemben bizonyos indokolatlan előfeltételeket szabjon, preferenciákat érvényesítsen a tanulók tudásával, képességeivel, magatartásával kapcsolatban. A hátrányos helyzet valójában az iskolában, annak hatására válik kifejezetté, láthatóvá.

Csak akkor képes egy iskola eredmények felmutatására, ha szembe mer nézni a valós problémákkal, tudatosan megtervezi a rájuk váró munka egyes lépéseit, és ha kell, újra és újra értékeli, átdolgozza és fejleszti azokat a megoldási módokat, amelyek a leginkább alkalmasak a tanulók hátrányainak csökkentésére.

Ennek szellemében dolgozza át az iskola tevékenységrendszerét, melyben az iskolaotthonos oktatás megszervezése, a hiányzások számának visszaszorítása, a lemorzsolódók számának csökkentése, a hátránykezelő foglalkozások hatékonyságának fokozása, az ingyenes művészeti oktatás kiterjesztése éppúgy helyett kap, mint a tanári továbbképzési irányok átgondolt tervezése, a minőségbiztosítási rendszer kidolgozása, a speciális szakember hálózat kiépítése, vagy a szülői házzal és a külső partnerekkel.

Az iskolai kudarc nemcsak a fiatalok és családjuk, hanem a társadalom számára is súlyos veszteség, amelynek csökkentése a közoktatás fejlesztésének egyik kiemelkedő célja. A kutatók általában öt kategóriát különítenek el, melyek

előre jelzik az iskolai lemorzsolódást: „egyéni hatások, családi hatások, a kortárs csoportok hatásai, iskolai és közösségi hatások.”

Az esélyegyenlőség biztosítása, valamint a lemorzsolódás arányának csökkentése érdekében a gyors és nagymértékű változtatásokra van szükség az iskolarendszeren belül. A tanítási módszerek megváltoztatásával, a tananyagok átcsoportosításával, a családok és az iskola közti távolság csökkentésével, valamint az integrált és képesség-kibontakoztató oktatás bevezetésével csökkenthetjük az esélyegyenlőtlenséget. Minden gyermeket adottságainak, képességeinek megfelelő szintű oktatásban-nevelésben részesítsünk. Szeretnénk elérni, hogy tanulóink megértsék, hogy mi az a fejlettségi szint és e szinthez tartozó tartalom, amelyet életkoruknak megfelelően el kell sajátítani. Szeretnénk biztosítani, hogy a gyermekek életkoruknak megfelelő korosztállyal sikeresen tudjanak együtt haladni. Legyen esélyük az érvényesülésre, a boldogulásra, a munkavállalásra. Ne törődjenek bele a kudarcokba. Akarják a nagyobb mértékű tudást, az európai ember értéknormáit.

Első lépésként legfontosabb feladatunk a neveltségi hátrányok csökkentése. A probléma megoldását egy alapos helyzetelemzés elkészítésével kezdhetjük. Ennek során feltárjuk a hátrányok okait, a gyermekek családi körülményeit, a gyermek-szülő kapcsolatrendszerét, magatartásukat, szokásrendszerüket, életmódjukat. Mindezekért különösen fontossá válik, hogy a szociokulturálisan hátrányos helyzetű gyermekek iskolakezdésének esélyegyenlőségét biztosítani tudjuk. E területen első feladatunk a hátrányok, elsősorban a neveltségi hátrányok felismerése.

Tapasztalataink szerint az első osztályos tanító számára bizonyos objektív tények is jelzik a várható hátrányokat, a gyerek nem járt óvodába, nem vett részt iskolai előkészítő foglalkozásokon. Ez jelzi a családi szocializáció elégtelen voltát. Fejletlen a gyermekek interakciós készsége. Nyelvi hátrányuk van, verbális intelligenciájuk alacsony, kommunikációs készségük fejletlen. Szókincsük szegényes, nehezen fejezik ki magukat. Gyakori a beszédhiba, beszédzavar, gátlásosság, a rend és fegyelem hiánya, az önállótlanág, a feladattudat és a felelősségérzet fejletlensége. Szomatikus retardáltság, fáradékonyság, gyenge idegrendszer, alvászavar jellemző rájuk. A legnagyobb problémát tehát a gyermekek közösségbe való beilleszkedése jelenti.

Munkánk során arra kell törekedni, hogy kialakítsuk a gyermekekben a kommunikáció és érintkezés szabályait, az együttműködés és alkalmazkodás képességét. A leggyakoribb tevékenységben: a tanulásban és a játékban megfelelő normákat, jártasságokat, készségeket érjenek el.

Az előbbieken felismert hátrányok okai: a család szociális helyzete, a szülők alacsony iskolai végzettsége, a foglalkoztatás hiánya. Az okok feltárásának,

a hátrányok enyhítésének feltétele a családdal való folyamatos, jó kapcsolat, őszinte légkör, az iskola részéről megnyilvánuló segítőkészség, a nevelő együttműködési készsége.

A mai magyar iskolákban a tanulást nehezítő társadalmi hátrány egyik jellemző megjelenési formája a nyelvhasználat különbsége. Ezt a jelenséget korábban Brenstein vizsgálta, és a korlátozott-kidolgozott nyelvi kódok fogalmával írta le. A mai szociolingvisztikai kutatások a társadalmi dialektus terminust alkalmazzák, vizsgálják a nyelvhasználati eltéréseket, azok következményeit, ezen belül azt is, hogy mi történik az iskolában, pontosan értik-e egymást a pedagógusok és tanulók.

A kulturális konfliktusok megoldása sajátos feladatokat jelent a pedagógusoknak: az értelmi fejlődésben látszólag elmaradott, írni, olvasni, számolni nagyon nehezen megtanuló hátrányos társadalmi helyzetű gyerekek között az intelligencia megoszlása hasonló a többségi népességhez, ezért nekik is ugyanazt a magas színvonalú tananyagot kell, kellene nyújtani, mint a többieknek. De ez hogyan valósítható meg?

Hangsúlyoznunk kell, hogy az integrációnak az inklúzióval együtt kell járnia.

Az inkluzív oktatás nem arról szól, hogy néhány sajátos nevelési igényű tanulót hogyan lehet integrálni a többségi oktatásba, hanem sokkal inkább szemléletmód, és arra keresi a választ, hogy hogyan lehet átalakítani az oktatási rendszereket és más tanulási környezeteket, hogy azok meg tudjanak felelni a tanulók sokféleségének – tehát minden tanulónak.

Hazánkban sok elkötelezett szereplő munkálkodik azon, hogy az inkluzív oktatás szemléletmóddá váljon, amely – miközben a sajátos nevelési igényű tanulók eredményes integrációjának lehetőségét, eszköztárát alakítjuk ki – arról szól, hogy hogyan lehet átalakítani magát az oktatási rendszert. Ebben az értelemben az inkluzív oktatás cserében olyan trendről szól, amelyet egyetlen ország sem hagyhat figyelmen kívül akkor, amikor az oktatásról, az oktatási rendszer fejlesztéséről gondolkodik.

Miért mutat túl önmagán az inkluzív nevelés kérdésköre, a befogadó pedagógia fejlődése? Három tapasztalat erősíti ezt. (1) Tudjuk, hogy a befogadás folyamat, és nem állapot. A szakembereknek mindig fejleszteniük kell tudásukat és munkájukat, hogy valamennyi tanuló tanulását és részvételét lehetővé tegyék a folyamatban. (2) A sajátos nevelési igényű tanulóknak joguk van olyan pedagógiai fejlesztéshez, amely megfelel az ő sajátos igényeiknek. Minden tanulónak joga van ehhez. (3) A pedagógiai folyamat nem rögzített, hanem olyasvalami, amit addig kell fejleszteni, formálni, amíg megfelel valamennyi tanuló igényeinek.

Vitára ajánlott kérdések

Az inklúzió gyakorlattá válása milyen lehetőségeket ad az együttnevelő intézmény számára? Milyen lesz az intézmény az inklúzió gyakorlatának kialakítása után? Milyen új feladatokat lesz képes megoldani az együttnevelés segítségével? Milyen módszerek szolgálják leginkább az eredményes működést? Melyek a segítő eszközök és csatornák, amelyeket igénybe lehet venni? A kérdésekre a választ a jelenlevők kreatív értelmiségi műhelyei, a gyakorlati pedagógia művelői fogják majd megadni.

Vajon biztosított-e a képességeknek, az érdeklődésnek és adottságoknak megfelelő nevelés, oktatás? – A kérdés költőinek tetszhet, hiszen mindannyian tudjuk a válaszokat, ám emeljünk ki néhányat!

Az ország településszerkezete ezt nem teszi lehetővé. Mindig is hátrányban lesznek a kistelepülések.

Érdemes arról is szólni, az ország nyugati tájain lényegesen kedvezőbb helyzet alakult ki, mint a keleti, illetve északkeleti országrészen. A szociális hátrányok ez utóbbi területen lényegesen nagyobbak, ez már az iskolába lépést megelőző időszakban is jelentkező probléma.

A kistelepülések finanszírozási gondokkal küzd, s napjainkra az alapellátásban is hiányok mutatkoznak.

A kistelepülésről érkezőknek hátrányt jelent, mert ha bejáró státuszú diákról van szó, akkor több olyan programnak nem lehet részese, amely a helybelieknek a fejlődését, szociális kompetenciáját feltétlenül szolgálja.

Adottak-e az SNI tanulókkal való foglalkozás személyi feltételei? – Sajnos azt kell megállapítanunk, hogy ez is település-, illetve finanszírozás függő.

Megfelelő-e a társadalom nyitottsága az SNI tanulók és családjaik irányába? A válasz egyértelmű: nem. Éppúgy jelen van a szánalom és az elfogadás, támogatás, mint az elutasítás, kirekesztés. Márpedig a jövő generációját fel kell készíteni az együttélésből adódó helyzetekre, az elfogadásra, sőt a gondolkodó, szeretetteljes gesztusokra.

Napjainkban átmeneti állapotot élünk meg, amelynek főszereplője nem a sajátos differenciált gondolkodást igénylő gyermek vagy tanuló, hanem gyermekben felül-kívül álló, a jó szándékú korszerűsítésben, más oktatási rendszerek másolásából eredő szabályozás kerekedik felül. Pedig az iskola mindenkor főszereplői: a gyerek, a pedagógus és a szülő.

Az SNI tanulóknak a közoktatási rendszerben való indulása – a felsorolt okok miatt – esetleges.

A gyermekek helyzete, iskolaútja erősen függ az adott közoktatási intézmény stabilitásától, nyitottságától, légkörétől, az ott dolgozó pedagógusok és a pedagógus munkát segítők elhivatottságától, szakmai tudásától.

Az írásom egy látélet, gyorsfénykép. Azt kell azonban mondanom, hogy minden felsorolt probléma ellenére az SNI-s tanulók ellátása, oktatása, nevelése döntően megvalósul.

Irodalom

A közoktatásról szóló, többször módosított 1993. évi, LXXIX. törvény, 121. §, (29) bekezdés.

Kőpataki Mészáros Mária – Mayer József – Singer Péter: *Akadálypályán*. Sajátos nevelési igényű tanulók a középfokú iskolákban. Budapest, 2007, suliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Szilágyi Mária: A pedagógus. In: Kőpatakiné Mészáros Mária (szerk.): *Nyitott középiskolák*. Kézikönyv a pedagógusoknak a sajátos nevelési igényű tanulók együttneveléséről. Budapest, 2008, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.

Kőpatakiné Mészáros Mária (szerk.): *Befogadó iskolák – elfogadó közösségek*. Budapest, 2003, Országos Közoktatási Intézet.

Vargáné Mező Lilla (szerk.): *Prevenációs pilot program hatása a befogadó intézményi gyakorlatra*. Budapest, 2008. suliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Balázs Éva – Kőpatakiné Mészáros Mária (szerk.): *Új horizontok az együttnevelésben*. Budapest, 2008, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.